

«نقش نماز در رشد اخلاقی مسلمانان»

فاطمه رضایی^۱

چکیده

نماز، معراج مؤمن است. عروج انسان، با نماز خالصانه، ممکن است. نماز، نقش تربیتی و سازنده در انسان دارد. نماز نقش کلیدی در رفتار و اخلاق انسان دارد به طوری که اگر قبول شود، همه اعمال انسان پذیرفته می‌شود و اگر قبول نشود، تمام اعمال انسان پذیرفته نخواهد شد. نماز انسان را از بدی‌ها و زشتی‌ها باز می‌دارد و نردبان ترقی انسان به سوی کمالات به شمار می‌رود. موضوع این مقاله، «نقش نماز، در رشد اخلاقی مسلمانان است». در این نوشتار سعی می‌شود از میان نقش‌های گسترده نماز در رشد اخلاقی مسلمانان، فقط به تأثیر تربیتی نماز از دو جنبه اخلاق فردی و اجتماعی از منظر کتب اسلامی، به روش کتابخانه‌ای و توصیفی پرداخته شود. نقش‌های نماز در ابعاد فردی و اجتماعی بسیار گسترده هستند، اما در اینجا از بعد اخلاق فردی نماز، به ابعاد غفلت‌زدایی، تثبیت عزت نفس، شادی بخشی، تقویت روحیه نظم فردی، کاهش خشم و در نهایت، ایجاد خشوع و تکبر زدایی و در بعد اخلاق اجتماعی آن، به گسترش روحیه ارتباط جمعی، رعایت حقوق دیگران و برداشتن تبعیض نژادی پرداخته می‌شود.

کلیدواژه: اخلاق فردی، اخلاق اجتماعی، رشد، نقش، نماز.

۱. طلبه سطح دو، مدرسه علمیه حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها)، اصفهان، بهار ۱۴۰۳.

fatemehrezaie900@gmail.com

مقدمه

خداوند، سرشت انسان را خداپرست آفریده و همچنین، آغاز پرواز و عروج انسان، از مرحله حیوانیت به بالاترین جایگاه انسانی در اعلی درجه قرب الهی، از سکوی عبادت خالصانه و آگاهانه حق شروع می شود؛ لذا بشر در طول تاریخ همواره به دنبال پرستش معبودی بوده که مظهر و نمود عینی آن در نماز تجلی یافته است.

آثار تربیتی فراوانی از نماز نشأت می گیرد. نقش نماز در رشد اخلاقی، را می توان در دو بعد فردی و اجتماعی بررسی کرد:

نماز از جنبه اخلاقی در بُعد فردی باعث آرامش در زندگی، غفلت زدایی، رهایی از خودمحوری، تثبیت عزت نفس، عامل شادابی روزانه، بازدارندگی از گناه، کبرزدایی و ایجاد خشوع، تقویت روحیه خویشنداری، صبر، ثبات شخصیت، تقویت روحیه انضباط و نظم فردی، تمرکز ذهن و تقویت اراده، تقویت هوشیاری انسان، احساس خوشبختی و سعادت، کاهش خشم، افزایش پشتکار و افزایش مثبت اندیشی و وقت شناسی، تعظیم به خدا و تحقیر تمام قدرت های دنیوی، توسعه و رشد اقتصادی و حساب و کتاب در وجدان و اعمال می شود.

نماز در بُعد اخلاق اجتماعی باعث گسترش روحیه جمعی، ارتباط با خلق، ایجاد عاطفه و نوع دوستی، مشورت، برادری دینی، کبرزدایی و ایجاد خشوع، انضباط و آراستگی اجتماعی، تشویق به کار جمعی، رعایت حقوق و برداشتن تبعیض نژادی می شود.

پژوهش ها و تحقیقاتی در مورد نماز انجام شده است از جمله:

در مقاله «بررسی نقش نماز در عرصه های فردی و اجتماعی زندگی» نوشته «سعیده و فاطمه زارع بیدکی، اولین کنفرانس بین المللی توسعه پایدار و سلامت روانی- اجتماعی، ۱۳۹۸ هـ ش»، به روایات وارده از معصومین -علیهم السلام- در مورد نماز و آثار منحصر به فرد آن در زندگی اشاره شده است.

این پژوهش، به لحاظ هدف، توصیفی بوده و اطلاعات با عنایت به ماهیت و هدف پژوهش با مراجعه به کتب، مقالات و سایت های مرتبط جمع آوری شده است.

مقاله «نقش محوری نماز در تعالی فرهنگی از دیدگاه قرآن کریم» توسط «محمد شریفی، رهیافت فرهنگی دینی سال اول، پاییز ۱۳۹۷ هـ ش، شماره ۳»، به نگارش درآمده است که به

بررسی نقش محوری نماز، در فرهنگ‌سازی و تعالی فرهنگی در بین انسان‌ها و خصوصاً جوامع اسلامی اشاره دارد.

در مقاله «نقش نماز در آرامش روان»، نوشته «علی احمد پناهی، فصلنامه روان‌شناسی و دین، پیاپی بهار ۱۳۸۷ هـ. ش، شماره ۱، ص ۲۱-۳۸» که پژوهشی با هدف بررسی رابطه تقید به نماز و آرامش روان در دانش آموزان دبیرستانی شهرستان قم انجام شده است.

برای انجام این پژوهش، ۶۰۴ نفر از دانش آموزان شهرستان قم، در مقطع دبیرستان از مناطق چهارگانه قم، به طور تصادفی انتخاب شدند و مشخص شد که بین تقید به نماز و سطح اضطراب دانش‌آموزان، رابطه معنادار وجود دارد و هر قدر تقید دانش‌آموزان به نماز بیشتر باشد، از آرامش روانی بیشتری برخوردار می‌شوند.

مقاله «نقش نماز در پیشگیری از بحران هویت و کمک به رشد شخصیت نوجوانان و جوانان» از «مهدی علی‌محمدی و علی‌اکبر گودینی، کنگره ملی نماز و سلامت روان، ۱۳۹۵ هـ. ش» که راهکارهای رشد جوانان در سایه پایبندی به اخلاق و احکام دینی را برای مخاطبان جوان خود بیان کرده است.

یکی از جدیدترین پژوهش‌ها، «نقش نماز در سلامت روان و آرامش زندگی»، کار مشترکی از نویسندگان «زینب طیبی‌نژاد و دیگران» است که مجله «مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی» آن را در زمستان ۱۴۰۲، دوره ۵، شماره ۵۹، در ۱۲ صفحه منتشر نموده است و به دست آمده است که انسان برای رسیدن به هدف عالی و «رضوان حق»، نیازمند به یک «آرامش آرمانی و درونی» است و این آرامش فقط با یاد و نام خدا به دست می‌آید.

وجه تمایز نوشته حاضر با مقالات پیشین در آن است که در این مقاله سعی شده به رشد اخلاق فردی و اجتماعی که نتیجه خواندن نماز است، اشاره شود و توضیحات مفید و مختصری در رابطه با اهمیت نماز بازگو شود و همچنین به نقش‌هایی از نماز پرداخته شود که با بجاآوردن آن در اول وقت در شخصیت و روحیات جوانان پدید می‌آید؛ تا ان شاء الله جوانان به سمت و سوی این فریضه واجب و زیبای الهی رغبت پیدا کنند.

مفهوم‌شناسی

۱- نماز

بعضی گفته‌اند کلمه «صلوة» عبری است و در زمان عبرانیان «صلوتا»، کنیسه یهودیان است. تولد که صلوه را از لفظ عربی «صلوها» مشتق می‌داند و در منابع سریانی، الفاظلی مشابه و معادل با «اقامه صلوه» به چشم می‌خورد.^۱

برخی از متأخران، ریشه آن را آرامی پنداشته‌اند و با پژوهش‌هایی که به تازگی عمل آمده است، این احتمال قوت گرفته که اصل «صلوه» سریانی است و سپس با جاری شدن آن در زبان جنوب عربستان، شاعران آن را در اشعار خود به کار برده‌اند و بعد از آن اعراب شمالی، لفظ صلوه را از آنها گرفته‌اند.

در هر حال، پیش از ظهور اسلام این لفظ به چند معنا از جمله پرستشگاه و نیایش به کار رفته است.^۲

در کتاب «المستطرف»، درباره اشتقاق معنوی کلمه صلوه آمده است:

«در اشتقاق معنوی نام صلوه اختلاف کرده و گفته‌اند: این کلمه از کجاست؟ گفته شده از «دعا»، مشتق است و نام بردن از دعا با کلمه «صلوه» در کلام عرب معروف است؛ بنابراین نماز را به خاطر دعا‌هایی که در آن وجود دارد «صلوه» نامیده‌اند و گفته‌اند نماز از آن جهت که رحمت پروردگار است، صلوه نامیده می‌شود.^۳

گفته‌اند: نماز را، از آن جهت که مشتمل بر کمک‌خواهی از خداست «صلوه» نامیده‌اند. وقتی عرب می‌گوید:

«صیمیت العود علی النار»، منظورش آن است که چوب یا عصا را به کمک آتش نرم و راست

کردم.^۴

۱. راشدی، نماز‌شناسی، ج ۱، ص ۷۳.

۲. همان.

۳. همان، ص ۷۵؛ خاتمی نوری، رموز آفرینش در نماز «فلسفه نماز، یا چرا نماز بخوانیم؟»، ص ۲۰۷.

۴. همان، ص ۷۶؛ ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۴، ص ۴۶۵.

«اصیلی»، را در زبان عرب به معنای افروختن آتش برای دعوت مهمان نیز به کار برده‌اند و در ادب فارسی هم دعوت به مهمانی و همانند آن را «صلی» گفته‌اند. برای مثال فلان صلاهی مهمانی در داد.^۱

در کتاب‌های لغت، «صلوه» به معنای بزرگداشت و کرنش نیز آمده است چنان که لفظ «نم»، در کلمه نماز به همین معناست و گفته اند نماز را از آن رو صلوه گفته‌اند که به معنای بزرگداشت و تعظیم نیز آمده است، چنان که واژه نم در کلمه نماز به همین معناست و گفته‌اند نماز را از آن‌رو، صلوه نامیده‌اند که پیوند میان بنده و پروردگار است.^۲

صلوة، به معنای رکوع و سجود و دعا و استغفار، به کار رفته است.^۳

صلوه در قرآن به معانی مختلفی به کار رفته است: دعا،^۴ درود،^۵ آمرزش،^۶ وسیله دعای خیر و آمرزش‌خواهی،^۷ دین،^۸ و قرآن خواندن در نماز به کار رفته است.

صلوه آن هنگام که از جانب خدا باشد «رحمت» و آن گاه که از سوی فرشتگان باشد آمرزش خواهی و چون از سوی مردم باشد دعاست.^۹

۲- رشد اخلاقی

کلمه «رشد» که هم با ضمه «راء» و هم با ضمه «راء و شین» خوانده می‌شود، نقیض «غی»، به معنای رسیدن به واقع مطلب و حقیقت امر و راه میانه است.^{۱۱}

۱. خزائلی، احکام قرآن، ص ۳۳۸-۳۳۹.

۲. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۴، ص ۴۶۵.

۳. همان، ج ۱۴، ص ۴۶۴.

۴. احزاب: ۳۲؛ توبه: ۱۰۱.

۵. بقره: ۱۵۷.

۶. همان.

۷. توبه: ۹۷.

۸. هود: ۸۷.

۹. بنی اسرائیل: ۱۱۰.

۱۰. محمدی، از نمازگزاری تا انس با نماز ۱، ص ۲۸.

۱۱. ابن منظور، لسان العرب، ج ۳، ص ۱۷۵؛ فیومی، مصباح‌المنیر، ج ۲، ص ۲۲۷؛ طباطبائی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص ۳۴۲.

امام رضا -علیه السلام- در این باره می‌فرماید:

«حق برادران، واجب و فرض است که از خود و اموالتان برای آنان سرمایه گذاری کنید و در هر چیز مساوات و برابری با آنان رواست! به برابری و مساوات رفتار کنید!»

نبود مساوات در حقوق انسانها؛ یعنی قرار دادن گروهی از مردم مافوق گروهی دیگر. این چیزی است که برای قانون، وضع آشفته‌ای به وجود می‌آورد و از هیبت و عظمت آن می‌کاهد و هدف از قانون که تنظیم روابط افراد و صلاح امور جامعه است به کلی منتفی می‌شود.

این اجتماعی که در اسلام مقرر شده، بهترین وسیله برای رفع تبعیض‌های نژادی است؛ زیرا مؤثرترین راه، برای این که تعصبات نژادی ریشه‌کن شود، از بین بردن بداندیشی‌ها و بدبینی‌ها به یکدیگر است و این خاصیت در پرستش دست جمعی به نحو احسن موجود است؛ زیرا کسی که عبادات خداوند، را با اخلاص انجام می‌دهد، جز با خدا، با کس دیگری، سر و کار ندارد.

درهای رحمت پروردگار، به روی همه باز است و خزانه بی‌پایان نعمت او، تمام شدنی نیست و ساحت قرب او بدون مانع و مزاحم، همه را به خود می‌پذیرد و در نتیجه انس و الفت و مهر و محبتی که به واسطه اجتماع به هنگام عبادت، در مردم پدید می‌آید، برای رفع کدورت و اختلاف بهترین وسیله است.

۱. مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۴، ص ۲۲۷-۲۲۶.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش، نقش نماز در رشد اخلاقی مسلمانان بررسی گردید. ابتدا به مفهوم‌شناسی نماز و رشد اخلاقی پرداخته شد سپس نقش تربیتی نماز در رشد اخلاقی مسلمانان در دو جنبه فردی و اجتماعی مورد بررسی قرار گرفت.

با توجه به تأثیر شگرفی نماز روی مسائل زیر، اهمیت نماز خواندن در زندگی یک فرد مسلمان به خوبی مشخص می‌شود:

اینکه نماز، زنگار «غفلت» را از آینه روح می‌زداید. در سایه آن انسان به عزت نفس و شخصیتی دست می‌یابد که چون لنگری او را در تلاطم و طوفان زندگی ثبات می‌بخشد. شادی و نشاط مداوم و خاصی را تجربه می‌کند. روح انضباط‌پذیری و تقید به دقت و نظم را در انسان زنده می‌کند. خشم را که کلید همه بدی‌ها و زشتی‌هاست، از بین می‌برد. جوارح مسلمانان را آرام کرده، دیده‌شان را خاشع می‌نماید، روحشان را رام می‌گرداند، دل‌هایشان را خاضع می‌کند و غرور را می‌زداید.

محور اتحاد و همدلی و هم‌زبانی افراد جامعه است که در آن اختلاف‌ها از بین می‌رود و برادری و برابری در جامعه نهادینه می‌شود. دعوتی است برای رعایت حقوق دیگران. مسلمان باید برای قبولی نمازش پیش شرط‌های آن را ابتدا فراهم نماید که رعایت حقوق دیگران جزو شرط‌های اصلی برای پذیرفته شدن نماز است. از مهم‌ترین تأثیرات نماز در زندگی اجتماعی، ایجاد روحیه مساوات و برابری است که در زندگی اجتماعی مسلمانان نمود پیدا می‌کند.

* قرآن کریم ترجمه ناصر مکارم شیرازی.

* نهج البلاغه ترجمه محمد دشتی.

منابع فارسی:

- ۱- حسن زاده، محمد جواد، «نماز و تأثیرات بهداشتی و روحی روانی بر انسان»، سومین کنفرانس ملی مدیریت، اقتصاد و علوم اسلامی، ۲۶ خرداد ۱۴۰۱ هـ ش.
- ۲- حسینی شاه عبدالعظیمی، حسین، تفسیر اثنا عشری، تهران: میقات، ۱۳۶۳ هـ ش.
- ۳- حسینی همدانی، محمدحسین، انوار درخشان، تهران: کتابفروشی لطفی، ۱۴۰۴ هـ ق.
- ۴- خاتمی نوری، احمد، رموز آفرینش در نماز «فلسفه نماز، یا چرا نماز بخوانیم؟»، بی‌جا: شیرزاد، ۱۳۸۳ هـ ش.
- ۵- خزائلی، محمد، احکام قرآن، تهران: دنیای دانش، ۱۳۸۵ هـ ش.
- ۶- خلیلی، مصطفی، نقش نماز در شخصیت جوانان، قم: زائر، ۱۳۷۹ هـ ش.
- ۷- داور پناه، ابوالفضل، انوار العرفان فی تفسیر القرآن، تهران: صدر، ۱۳۷۵ هـ ش.
- ۸- راشدی، محسن، نمازشناسی، تهران: ستاد اقامه نماز و احیای زکات، ۱۳۸۰ هـ ش.
- ۹- طباطبایی، محمدحسین، المیزان، ترجمه محمدباقر موسوی همدانی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۴ هـ ش.
- ۱۰- طیب، عبدالحسین، اطیب‌البیان فی تفسیر القرآن، تهران: اسلام، ۱۳۷۸ هـ ش.
- ۱۱- قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۳ هـ ش.

۱۲- مترجمان، تفسیر هدایت، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۷۷ هـ ش.

۱۳- متقی هندی، علاء الدین، کنز العمال، قم: دار الحدیث، ۱۳۷۴ هـ ش.

۱۴- محمدی، محسن، از نمازگزاری تا انس با نماز ۱، قم: مرکز پژوهش‌های صدا و سیما، ۱۳۸۳ هـ ش.

۱۵- مصطفوی، حسن، تفسیر روشن، تهران: نشر کتاب، ۱۳۸۰ هـ ش.

۱۶- مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت، تهران: صدرا، ۱۳۶۷ هـ ش.

۱۷- _____، گفتارهای معنوی، تهران، قم: صدرا، ۱۳۶۸ هـ ش.

۱۸- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ هـ ش.

۱۹- واعظی‌نژاد، حسین، طهارت روح، عبادت و نماز در آثار شهید مطهری، تهران: ستاد اقامه نماز، ۱۳۷۴ هـ ش.

منابع عربی:

۲۰- ابن منظور، محمد، لسان العرب، بیروت: دار صادر، ۱۴۱۴ هـ ق.

۲۱- طبرسی، فضل بن حسن، تفسیر جوامع الجامع، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۷ هـ ش.

۲۲- فیومی، احمد، مصباح‌المنیر، بی‌جا: طلعه نور، ۱۳۹۶ هـ ش.

۲۳- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۳ هـ ش.

۲۴- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۳ هـ ش.

۲۵- نوری، حسین، دار السلام، تهران: هفت، ۱۳۸۰ هـ ش.

۲۶- صدوق، محمد، خصال، قم: مؤسسه النشر اسلامی، ۱۴۱۴ ق.

مقالات:

۲۷- ابراهیمی، ابراهیم، طهماسبی بلداجی، اصغر، مرتضوی، ابراهیم، قنبری، لیلا، «بررسی نقش

نماز در جهت دهی به سبک زندگی اسلامی در سیره رضوی»، فرهنگ رضوی، سال

سوم، زمستان ۱۳۹۴ هـ ش، شماره ۱۲، ص ۶۰-۳۵.

۲۸- نوری، زهرا، ولی نژاد، امیر حسین، «نماز، عامل تأثیرگذار بر عوامل روانی و اجتماعی»،

اولین همایش ملی اسلام و سلامت روان، ۱۳۹۴ هـ ش.

سایت‌ها:

۲۹- <http://seda.ir>

۳۰- <https://makarem.ir/maaref>

۳۱- <https://shavkat ali mohammadi shari>